

**ЎЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АЎЫЛ ХОЖАЛЫҒЫ
МИНИСТРЛИГИ**

**АЎЫЛ ХОЖАЛЫҒЫНДА БИЛИМ ҲАМ ИННОВАЦИЯЛАРМИЛЛИЙ
ОРАЙЫНЫҢ ҚАРАҚАЛПАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
АГРОХЫЗМЕТЛЕР ОРАЙЫ**

**ҚАРАҚАЛПАҚСТАН ДЫЙҚАНШЫЛЫҚ ИЛИМИЙ-ИЗЕРТЛЕЎ
ИНСТИТУТЫ**

**ҚАРАҚАЛПАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ШӘРАЯТЫНДА АНОМАЛ
ЫССЫ ҚАҰА-РАЙЫНДА ҒАҰАША МАЙДАНЛАРЫНДА
ӨТКЕРИЛЕТУҒЫН АГРОТЕХНИКАЛЫҚ ИС-ИЛӘЖЛАР**

Нөкис 2022

ҚАРАҚАЛПАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ШӘРАЯТЫНДА АНОМАЛ ЫССЫ ҚАҰА-РАЙЫНДА ҒАҰАША МАЙДАНЛАРЫНДА ӨТКЕРИЛЕТУҒЫН АГРОТЕХНИКАЛЫҚ ИС-ИЛӘЖЛАР

Ғауаша агротехникасы август айында да илимий усынысларға мууапық өткерилсе, оның рауажланыуы және де тезлесип өнимге өним қосылады, ғөректің салмағы да артады, ертерек писип, талшығы сапалы болады, сондай-ақ, шигити толық жетилеседи. Сол себептен август айында да барлық пахтакешлердің орны атызда болыуы, әсиресе суушы, механизатор, агрономлар хәм хәр бир қәниге хәм жууапкерлер өз жумысына оғада итибарлы жандасыу керек.

Ғауашаны сууғарыу ғөреклер санын көбейтиу хәм өнимди сақлауда ең зәрүрли иләж. Бул айда ғауашада ғөреклер қәлиплесип, өним хәуижли топланғаны ушын қандырып сууғарылыуы керек, соның менен бирге сууды артықша жумсау топырақтағы ығаллықтың жоқары болыуына, ғауашаның төменги ярусларындағы ғөреклердің шириуи хәм қара шырынжа пайда болыуына алып келиуи мүмкин.

Август айында ғауашаның сууға болған талабы ең жоқары дәрежеде болады хәм сууғарыу, суудан нәтийжели пайдаланыу зәрүрли әхмийетке ийе болады. Соның менен бирге, топырақтағы ығаллықты узағырақ сақлау, сууғарыулар аралығын узайттырыу, ғөреклерди тезирек жетилистириу хәм жаңа ғөреклерди көбирек пайда қылыу да сууғарыу сапасына байланысly болады.

Атап өтиу керек, бул айда ғауашаны жүдә шөллетип ямаса оғада ызғарлатыпта сууғарыу керек емес. Себеби, хәр еки жағдайда-да өним элементлери хәм түйнеклери төгилип кетеди хәм ғауашаның вегетатив биомассасы артып кетеди.

Ең әхмийетлиси түнги сууғарыу жақсы нәтийже береди, сонда ғауаша қанып суу ишеди. Бирак, түнде сууғарылған атызлар қадағалаусыз қалмауы хәм суудың хәр бир тамшысынан үнемли пайдаланыу керек.

Бул айда ғауаша жүдә шөллетип көйылса, гүл хәм түйнеклерин путкиллеи төгеди, ғөреклери киширейеди, талшығы жетилиспей қалады, шигити пуш болады хәм 40–50 % өним жоғалтылады. Егер ғауаша жүдә узак уақыт артықша сууғарылса, бойына тез өсип, ғаулап кетеди хәмде дерлик барлық өнимин төгип жибереди, жапырақлары сийрек болып қалады, ғөреклери қалыңласып, ашылыуы кешигеди.

Ғауаша ғөреклериниң писип ашылыу дәуириңде гектарына 700-800 м³ суу менен сууғарыу усыныс етиледи.

Култивация - топырақ ығаллығын сақлау хәм ғауашаға микроклимат жаратыуда ең тийкарғы жұмыс. Сол айда ғауаша қатарлары қосылып кетпеген атызларда сууғарыудан кейин жерди бабында култивация қылыу, бунда култиватордың жұмысшы органларын өсимликке зыян жеткізбейтуғын етип орау, дөңгелеклерине шитлер орнатылған халда апарыу өнимге өним қосыуы илимий дәлийлленген. Ақырғы култивация тийкарынан 90 см қатар арасына егилген майданларда хәм кешки егилген атызларда өткериледи, 60 см қатар арасына егилген майданларда болса ғауаша тутасқаннан кейин култивация өткеріу фөреклердің төгилиуине алып келиуі мүмкин. Бунда, ғауаша қатар арасы устинги қатламын жумсартыу пахта өнимин пахта теріу машиналарының тегис ислеуин тәмийинлейди хәм жерге төгилиуиниң алдын алады.

Зыянкес шыбын-ширкейлерге қарсы гүресіу. Ғауашаны зыянкеслерден (ғөрек қурты, өрмекшикене, ғоза қандаласы, қара шырынжа) қорғау, вилт хәм басқа кеселликлерге қарсы гүрес иләжларын көриу турақлы бақлауды талап ететуғын жұмыслар болып табылады. Бунда, микробиологиялық препаратлар (Биослип БТ хәм Биослип БВ) хәмде пайдалы ентомофаглар (алтынкөз, трихограмма, бракон) ең аңсат, ең арзан хәм нәтийжели гүрес усылы болып табылады.

Зыянкеслерге қарсы гүресіуде Өсимликлерди қорғау илимий-изертлеу институты илимпазлары усынысына тийкарланып, биологиялық гүрес усылынан пайдаланыу унамлы нәтийже береді. Егер зыянкеслер саны экономикалық зыян жеткізиу өлшеминен артып кетсе, усыныс етилген химиялық препаратларды қоллау мүмкин. Ғөрек қурты мәйеги хәм жас куртлары әмелдеги майданларда алдын гектарына 1-2 граммнан трихограмма тарқатылады, кейиннен 3-4 күннен кейин үш мәрте (бириншиси 1:10, екіншиси 1:5 хәм үшіншиси 1:10 үлесте) 1000-2000 данадан бракон ентомофагы тарқатылыуы усыныс етиледі. Өрмекшикене тарқалған жерлерде акарицидлер менен системалы ислеу беріу арқалы оларды тезирек жоқ етиуге ерисиледи.

Биостимуляторларды қолланыу, мол өним алыу тийкары болып табылады. Атызларда ғауашаның өсиуі хәм рауажланыуын жеделлестириу, фөреклер саны хәм салмағын асырыу, ашылыуын тезлестириу ушын биостимуляторлар менен фөреклеу дәуиринде де қайта ислеу мақсетке мууапық есапланады. Бунда, Узбиогумин 0,4-1,0 л/га ямаса Аминозол 1,0-1,5 л/га, Лебозол Калий 450 1-2 л/га хәм де ғауаша 12-13 өним шақа шығарғанда ретардантлардан Сожеан, Ентожеан және оның анологлары менен 90-100 г/га нормаларда қайта ислеу керек.

Кейинги жылларда өткерилген илимий изертлеулерде фөреклер ашылыуын тезлестириу ушын август айы ақырлары хәм сентябрь айы басларында ғауаша фөреклері 30-35% ашылғанда курамында этефон болған

Далрост 1,5-2,0 л/га, Фон 1,5-2,0 л/га хэм басқа препаратларды қоллау ғауаша рауажланыуын 10-15 кунге жеделлестирип, писип жетилисиуин тезлестиреди, жоқары хэм сапалы өним жетистиріу хэмде пахта өнимин бир теримде жыйнастырып алып, жоқары сортларға сатыу, экономикалық нәтийжелиликтің артыуына ерисиу имкәниятын береди.

Жабайы шөплерге қарсы гүрес, атыз гигиенасы. Август айында атызларда отақлар хәуиж алып өсе баслайды, сол себепли бул айда атқарылатуғын агротехникалық иләжлардың тағы бири жабайы шөплерден тазалау болып табылады. Бул айда кеш жазда көгерип шығатуғын отақлар сора, ийтжүзим, хэм пәшек басқалар жүдә тез өсип ғауашадан бәлент өсип кетеди хэм зыянкеслерди өзине тартып, түрли зыянлы микроорганизмлер көбейиуине алып келеди хэм ғауаша түбиниң төменги ярусларындағы ғөреклердің шириуи, макроспариз хэм басқа шириу кеселликлери көбейиуи гүзетиледи. Бул болса ғөреклер писип жетилисиуин кешиктирип, терим пәти хэм өним сапасын пәсейттиреди. Усының себебинен барлық атызлар отақлардан тазаланыуына жүдә үлкен итибар қаратылыуы керек. Әсиресе, буған байланыслы машинада терим өткерилетуғын атызларда отақлар көбейип кетиуиниң алдын алыу керек. Бунда ғауаша жапырақларын төгиу ушын дефоляция қылыу дәуиринде отақларға қарсы гербицидлер қосып себилсе, олардың санын кемейттирип, пәшек, ийтжүзим хэм басқа отақлардың дефоляция сапасына унамсыз тәсирин азайтады хэм машина теримине қолай шәраят жаратылады.

Быйылгыдай қатты ыссы хәуа-райы шәраятында ғауашаны август айында тәрбиялауда жоқарыдағы хәр бир агротехникалық иләжларды уақытында хэм сапалы өткеріу, ғауашаның рауажланыуын жәнеде жеделлестирип, өнимине өним қосады, аномал ыссының унамсыз тәсирин азайтады. Бул жұмыслар тараудың алым қәнийгелеринен, пахташылық кластерлери хэм фермер хожалыгы басшыларынан, суушы механизаторлардан айрықша жууапкершилик хэм белсендилікти талап етеди.